

Гражданскоправни науки

Първа част

Атанас Атанасов • Александра Атанасова

Осмо издание • 2024

Атанас Атанасов
Александра Атанасова

ГРАЖДАНСКОПРАВНИ НАУКИ

Първа част

LawStore © 2024

www.lawstore.bg

Всички права запазени

© Атанас Атанасов

© Александра Атанасова

Поредност на изданието 8

Първо издание 2013

Второ издание 2015

Трето издание 2018

Четвърто издание 2019

Пето издание 2020

Шесто издание 2021

Седмо издание 2022

Осмо издание 2024

Екип

Атанас Атанасов

Александра Атанасова

Веселина Русева

Симона Сефтерска

Ралица Росенова

Книгата се издава, разпространява и доставя лично от автора или от негови партньори.

Тази книга или части от нея не могат да бъдат издавани или преиздавани в книжен или електронен формат, съхранявани, възпроизвеждани и разпространявани по какъвто и да е начин без изричното писмено съгласие на авторите или по изрична разпоредба на закона.

Запитвания по отношение на авторските права могат да бъдат отправяни лично към авторите на e-mail actual@lawstore.bg.

ISBN 978-619-7394-40-5

София

Р България

3 • Физически лица

Понятие. Режим на правоспособността на физическите лица в гражданското, търговското и трудовото право. Дееспособност – понятие и видове. Поставяне под запрещение. Безвестно отсъствие и обявяване на смърт. Настойничество и попечителство.

I. Субекти на гражданското право

Субект на гражданското право е **човек** или **социално образувание**, на което гражданският закон признава **способността да бъде носител на субективни граждански права и гражданскоправни задължения**.¹

Субектите на гражданското право са:

Физически лица

Физическите лица са **живите човешки същества**. На тях законът признава годността да притежават субективни граждански права и да бъдат носители на юридически задължения. Тази годност се означава с термина „**правоспособност**“.

При физическите лица се поставя и въпросът за **дееспособността**. Това е способността им **сами да извършват валидни правни действия**, с които се пораждат гражданскоправни субективни права или задължения.

Основен нормативен източник, който урежда гражданската правоспособност и дееспособността на физическите лица е **Законът за лицата и семейството (ЗЛС)**.²

1 Вж. *Таджер, В.* Гражданско право на НРБ. Обща част. Дял II., С.: Софи-Р, 2001, с. 161.

2 **Закон за лицата и семейството** • (ЗЛС) • Обн. ДВ бр. 182 от 9 август 1949 г. • Последно изменен с бр. 120 от 29 декември 2002 г.

Юридически лица	Юридическите лица са <i>социални образувания, които гражданският закон признава за правосубектни</i> . Те притежават правоспособност от момента на учредяването им като субект на гражданското право. При юридическите лица не се поставя въпросът за дееспособността, тъй като тя е вътрешноприсъща на юридическата личност и възниква със самото ѝ създаване. Поделенията и клоновете на юридическите лица не са самостоятелни правни субекти. ³
Държавата	Държавата се определя като <i>„особен субект“</i> на гражданското право. Тя може да участва в гражданскоправни отношения – да придобива субективни граждански права и да поема задължения.

Физическите лица, юридическите лица и държавата са единствените социални дадености, на които българското гражданско право признава качеството „субект“⁴.

II. Правоспособност на физическите лица

1. Гражданска правоспособност

1.1. Понятие

Гражданската правоспособност е *правно качество*, което представлява *призната от закона абстрактна способност (годност) на едно физическо лице да бъде носител на субективни граждански права и юридически задължения (arg. чл. 1 ЗЛС)*.⁵

В гражданското право понятията „*правоспособност*“ и „*правосубектност*“ са

3 Вж. *Таджер, В.* За същината на договорите между поделенията на стопанските организации – сп. Социалистическо право, бр. 2/1974г., с. 3-17.

4 За невъзможността предметите и животните да бъдат субекти на правото вж. *Торбов, Ц.* История и теория на правото, Издателство на БАН, 1992. с. 446-447. Не са самостоятелни правни субекти и електронните агенти, които действат във виртуалната среда, въпреки че действат без непосредствено участие на правен субект. — *Кискинов, В.*, Към общата теория на правните субекти – бр. 6/2015, с. 15.

5 Вж. *Ганев, В.*, Учебник по обща теория на правото. II том., С.:7М График, 1937, 1990 (фототипно издание), с. 202 и сл.

тъждествени.⁶ Диференцират се **обща** и **отраслова** правоспособност.⁷ Общата гражданска правоспособност е възможността изобщо да се притежават или придобиват права, съответно задължения, а отрасловата – възможността да се придобиват права и задължения от даден правен отрасъл (търговско право, трудово право и т.н.).

1.2. Възникване и прекратяване на правоспособността

Възникването на правоспособността не зависи от волята на субекта. Тя произтича направо от гражданскоправните норми. Нормативната уредба е *императивна*, а отказът от правоспособност е недопустим. Гражданството на лицето е правно ирелевантно за придобиване на гражданска правоспособност по българското право.

Член 1 ЗЛС

Всяко лице от момента на раждането си придобива способността да бъде носител на права и задължения.

Правоспособността на физическите лица възниква от момента на раждането. Това е **моментът, в който детето е отделено от майката, ако е живо**.⁸

В определени случаи законът урежда фикции, с които предоставя възможността за придобиване на права преди раждането. Така например **Законът за наследството** урежда фикцията, според която *на заченатия (nasciturus) се признава способността да наследява* под условие, че е роден жив и жизнеспособен (чл. 2 ЗН).⁹ Съгласно разпоредбите на **Семейния кодекс могат да бъдат припознати и заченати деца** (чл. 64 СК).¹⁰ Тези норми обаче уреждат правни фикции, като предоставят една фингирана правосубектност, без да предоставят обща правоспособност за придобиване на права и задължения.

6 Вж. *Таджер, В.*, Цит. съч., с. 30. Друго становище е, че правосубектността е комплексно субективно право, което включва правоспособността, дееспособността и деликтноспособността. Вж. *Ташев, Р.*, *Обща теория на правото. Основни правни понятия*, С.: Сиби, 2005, с. 288 - 289.

7 *Таджер, В.*, *Проблеми на гражданската правоспособност и дееспособност на ненавършилите пълнолетие* – В: *Годишник на Софийския университет, Юридически факултет*, т. 66/1975г., изд. 1976г., с. 120.

8 Не е необходимо да има прерязване на пълната връв на детето или да са завършили всички манипулации свързани с родилния процес. Достатъчно е дробовете на детето да се изпълнят с въздух. — *Таджер, В.*, *Гражданско право на НРБ...*, с. 33 - 34; *Павлова, М.*, *Гражданско право. Обща част*, С.: Софи-Р, 2002, с. 236. Според *Джеров, Ал.*, *Гражданско право. Обща част*, III изд., С.: ИК „Труд и право“, 2012, с. 142, детето трябва да бъде и жизнеспособно (по arg. от чл. 2 ЗН).

9 *Проф. П. Голева* намира за допустим договор в полза на трето лице (по смисъла на чл. 22 ЗЗД), ако третото лице е заченатото неродено дете. Договорът ще бъде сключен под отлагателно условие, като това условие е раждането на детето. Договорът ще породи действие, ако детето бъде родено и от този момент ще се превърне в безусловен договор в полза на трето лице. — *Голева, П.*, *Nasciturus и правосубектност според българското гражданско право* – сп. *Правна мисъл*, бр. 2/2003г, с. 28–29.

10 Също така, ако едно дете е било увредено по време на ембрионалното си развитие и е родено живо, то придобива право на обезщетение срещу лицето, което му е причинило вредите. Ако няма раждане на дете, способно да живее, няма нов правен субект, а носител на обезщетение е майката, в чийто организъм е настъпило увреждането на плода тогава, когато той не е имал самостоятелно съществуване, а е бил част от нея. — *Голева, П.* *Nasciturus и правосубектност...*, с. 30–31.

Фактът на раждането ретроагира към момента на възникване на порождащия правото факт по силата на законната фикция.¹¹

Правоспособността на физическите лица се прекратява със *смъртта* им.¹²

1.3. Съдържание на правоспособността

Съдържанието на правоспособността се определя според допустимите от законодателството граждански права и задължения. Права и задължения могат да произтичат от закона или от уговореното между страните в рамките на договорната свобода (чл. 9 ЗЗД).

Правоспособността на физическите лица следва да се отграничава от конкретното притежание на права и носене на конкретни задължения към определен момент (т.нар. „*правообладание*“).¹³

1.4. Ограничения на правоспособността

Правоспособността не може да бъде отнемана, а само ограничавана в предвидените от закона случаи, обем и срок.

По правило това става по съдебен ред (например изричното ограничаване на правоспособността при наказанието „*лишаване от свобода*“).

В определени случаи такива ограничения се налагат и от административен орган (напр. изключване от определена организация, което води до ограничаване на професионалната правоспособност).¹⁴

2. Правоспособност в търговското право

2.1. Предпоставки за придобиване на търговско качество

Правоспособността на физическите лица в търговското право се свързва на първо място с придобиването на търговско качество от дадено лице.

Търговци могат да бъдат както местни, така и чуждестранни лица.

Предпоставка за придобиването на търговско качество е *пълната дееспособност на физическото лице по гражданското право* (arg. чл. 56 ТЗ).

11 Герджиков, О. Приложното поле на фикцията „Заченатият се смята за роден“ – сп. Държава и право, бр. 4/1989, с. 61 – 62.

12 Смъртта се счита за настъпила, когато окончателно и безвъзвратно е спряла сърдечната дейност. Не се счита, че смъртта е настъпила при изкуствено поддържане на дишането, при клинична смърт и при състояние на кома. — Таджер, В., Гражданско право на НРБ..., с. 35.

13 Правообладанието е състояние на действително притежание на конкретни права и задължения, породени от конкретни юридически факти. Границите на правообладанието се определят от границите на правоспособността. Вж. Василев, Л. Гражданско право. Обща част. Нова редакция на Чудомир Големинов, С.: Ромина, 2000, с. 101.

14 Вж. Марков М., С. Тасев., Гражданско право – обща част. Modus Studendi., С.: 2006 г., с. 85.

Българското право *не познава фигурата на непълнолетния търговец*.¹⁵ Поставени под запрещение не могат да придобиват търговско качество.¹⁶

2.2. Понятие за търговец

Търговският закон урежда три различни типа търговци – търговци *по занятие*, търговци *според правноорганизационната форма*, търговци *според предмета, обема и организацията на извършваната дейност*.

2.2.1. Търговци по занятие

Търговец е *всяко физическо или юридическо лице, което по занятие извършва някоя от изброените в чл. 1, ал. 1 от Търговския закон сделки*.¹⁷

Това са т.нар. *абсолютни търговски сделки*, които са винаги възмездни.¹⁸ Изброяването им в закона не е изчерпателно.¹⁹

Използваният термин “по занятие” означава, че сделките следва да се извършват *трайно, системно*, а не еднократно или случайно и *да са насочени към получаване на доход*.²⁰ Без значение е броят на сделките и тяхната стойност, както и наличието и размерът на печалбата. Това може да не бъде единственото занимание на лицето. Не е необходимо лицето лично да извършва сделките – важното е *последниците от тях да настъпват в неговата правна сфера*. Сделките трябва да се извършват *от името на това лице*. Изключение е единствено фигурата на търговския представител, който е търговец, но по занятие извършва сделки от името на друг търговец. Той обаче сключва договора за търговско представителство от свое име.²¹

Дали една дейност се извършва по занятие се преценява обективно. Без значение е субективното възприятие на лицето.

2.2.2. Търговци според правноорганизационната форма

Търговци според правноорганизационната си форма са (чл. 1, ал. 2 ТЗ):

- *търговските дружества;*

15

16 Вж. *Калайджиев, А.*, Търговско право. Обща част., С.: ИК “Труд и право”, 2010, с. 35.

17 Вж. **Тема 1** • Правни сделки.

18 ¹ *Определение № 51–2006–5чл. ТК ВКС.*

19 Според ² *Определение № 183–2005–IV г. о. ВКС* търговски могат да бъдат не само сделките, които са уредени в Търговския закон, но и сделките - предмет на регламентация и на други нормативни актове. Аргумент в тази насока е фактът, че няма пълно припокриване между сделките по чл. 1, ал. 1 ТЗ, посочени като абсолютни търговски сделки, и сделките, уредени в Търговския закон - някои от изброените в чл. 1, ал. 1 ТЗ сделки са уредени в други нормативни актове, а не в ТЗ, но въпреки това са посочени като типични търговски сделки.

20 Това значение се възприема единодушно в доктрината. Вж. *Калайджиев, А.*, Цит. съч., с. 41 – 42, *Стефанов, Г.*, Основи на търговското право, ВТ.: Абагар, 2012, с. 32, *Герджиков, О.*, Цит. съч., и др.

21 Вж. *Стефанов, Г.*, Цит. съч., с. 20.

- *кооперациите с изключение на жилищностроителните кооперации.*

Тези лица придобиват търговско качество от момента на учредяването си. Не е необходимо те реално да извършват търговска дейност или да сключват търговски сделки. *Физическите лица*, които образуват персоналният субстрат на юридическите лица – търговци, не придобиват самостоятелно търговско качество.

2.2.3. *Търговци според предмета, обема и организацията на дейността*

За търговец се смята и всяко лице, образувало предприятие, което по предмет и обем изисква неговите дела да се водят по търговски начин, дори ако дейността му не е посочена сред абсолютните търговски сделки (чл. 1, ал. 3 ТЗ).²²

Преценката дали предприятието на едно лице притежава такъв предмет и обем, който изисква неговите дела да се водят по търговски начин, е винаги **конкретна** с оглед на обективните фактически обстоятелства. Търговско качество на това основание могат да придобият не само физически, но и юридически лица, които не са търговци по силата на правноорганизационната си форма.

Особена е фигурата на **предприемача** по смисъла на Търговския закон. Предприемач е физическо лице, упражняващо стопанска дейност, занаят или свободна професия, доколкото неговото предприятие по предмет и обем **не изисква** воденето на делата по търговски начин (чл. 760а ТЗ). Предприемачът **не** е търговец, но по отношение на него могат да бъдат проведени производства по несъстоятелност и стабилизация (вж. чл. 760в – 760и ТЗ, чл. 798 – 800 ТЗ).

2.2.4. *Физически лица, които не се считат за търговци*

Член 2 ТЗ

Не се смятат за търговци:

1. физическите лица, занимаващи се със селскостопанска дейност,²³

22 Всяко лице, което извършва стопанска дейност притежава "предприятие", което се състои от права, задължения и фактически отношения. Законът изисква и особена "търговска организация" на тази стопанска дейност, която притежава относително усложнен характер, за да може едно лице да придобие търговско качество. Според *Калайджиев, А.*, Цит. съч., с. 48 този усложнен характер предполага разчлененост на работния процес на отделни операции, които се извършват от отделни лица. Това от своя страна позволява специализация на персонала при по-ниска степен на квалификация. Използването на наемен труд обаче не е достатъчно само по себе си. Обратното приема *Стефанов, Г.*, Цит. съч., с. 37.

23 Физически лица, занимаващи се със селскостопанска дейност, са лица, които произвеждат непреработена или преработена растителна или животинска продукция и продукцията от риба и аквакултури, предназначена за продажба (арг. § 1, т. 1 от *Закона за подпомагане на земеделските производители*).

2. *занаятчиите, лицата, извършващи услуги с личен труд или упражняващи свободна професия, освен ако тяхната дейност може да се определи като предприятие по смисъла на чл. 1, ал. 3;*
3. *лицата, извършващи хотелиерски услуги чрез предоставяне на стаи в обитаваните от тях жилища.*

2.3. Вписване в търговския регистър

Всеки търговец е длъжен да поиска да бъде вписан в търговския регистър.²⁴ За търговските дружества и кооперациите вписването има конститутивен характер.

Физическите лица се вписват в търговския регистър като **еднолични търговци**, но при тях вписването **няма конститутивно действие**.²⁵ Те придобиват търговско качество по силата на закона (на основание чл. 1, ал. 1 ТЗ или чл. 1, ал. 3 ТЗ). Последниците на вписването при едноличните търговци се състоят в това, че *за третите добросъвестни лица те ще се считат за търговци и ще трябва да водят делата си по търговски начин, независимо дали реално извършват търговска дейност или не*.²⁶

Условията и редът за вписване на едноличните търговци са уредени в Търговския закон (чл. 56 – чл. 60а ТЗ).

3. Правоспособност в трудовото право

Страни по индивидуалното трудово правоотношение са работникът или служителят и работодателят.

3.1. Работници или служители

3.1.1. Правоспособност и дееспособност

Работник или служител може да бъде **само физическо лице**. Правата и

24 Вж. чл. 6, ал. 1 от Закона за търговския регистър и регистъра на юридическите лица с нестопанска цел (ЗТРРЮЛНЦ).

25 Особен е въпросът с правоспособността на физическото лице – едноличен търговец. Част от доктрината застъпва мнението, че правоспособността на физическите лица, които са еднолични търговци, не се разширява. — *Калайджиев, А.* Едноличният търговец (въпроси на съдебната практика), сп. Търговско и конкурентно право 9/2010г. с. 17. • Според ²⁵ *Определение № 389–1997–V з.о. ВКС* с регистрирането си като едноличен търговец физическото лице не придобива правосубектност, различна от тази, която притежава като физическо лице. Така и *Голева, П.*, Търговско право. Обща част. Търговци., С.: Апис, 2014, с. 36.

Обратната теза е застъпена от *Герджиков, О.*, Цит. съч. с. 293., според който признаването на търговско качество на физическото лице води до разширяване на правоспособността от гледна точка на възможността му да бъде страна и по правоотношения в търговското право.

26 Вж. *Калайджиев, А.*, Цит. съч., с. 54.

задълженията на работника или служителя са *лични, незаместими и с оглед на личността (intuitu personae)*. За да бъдат упражнени тези права и съответно изпълнени задълженията по трудовото правоотношение, работникът или служителят трябва да бъде дееспособен. Оттук произтича и *взаимообусловеността на правоспособността и дееспособността в трудовото право*.²⁷ Трудовата дееспособност е предпоставка за придобиване на качеството „работник“ или „служител“ и за придобиване на права и задължения по трудовото правоотношение.²⁸

3.1.2. Минимална възраст

Предпоставка за постъпване на работа по трудово правоотношение е **достигане до определена минимална възраст**.

Член 301 КТ

- (1) *Минималната възраст за приемане на работа е 16 години. Забранява се приемането на работа на лица, ненавършили 16 години.*
- (2) *По изключение могат да се приемат на работа и лица от 15 до 16 години за извършване на работи, които са леки и не са опасни или вредни за здравето и за правилното им физическо, умствено и нравствено развитие и чието изпълнение не би било пречка за редовно посещение на училище или за участие в програми за професионално ориентиране или обучение.*
- (3) *По изключение на ученически длъжности в цирковете могат да се приемат момичета, навършили 14 години, и момчета, навършили 13 години, а за участие в снимане на филми, подготовка и изнасяне на театрални и други представления могат да се привличат и лица, ненавършили 15 години, при облекчени условия и в съответствие с изискванията за правилното им физическо, умствено и нравствено развитие. Условията на труда в тези случаи се определят от Министерския съвет.*

За приемането на работа на лица, ненавършили 16 години, законът изисква провеждане на *обстоен медицински преглед и разрешение на Инспекцията по труда* (чл. 302 КТ).

27 Поради това, както отбелязва проф. Средкова, в по-старата доктрина се употребява понятието „*трудова правоспособност*“ – вж. Средкова, К., Трудово право. Специална част. Дял I. Индивидуално трудово право., С.: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2011, с. 29.

28 Вж. Мръчков, В., Трудово право. VI изд., С.: Сиби, 2008, с. 173.

3.1.3. Ограничения на трудовата правоспособност

А. Ограничаване, произтичащо от гражданската дееспособност

Поставените под **пълно запрещение** са напълно недееспособни, поради което те *не могат да работят по трудово правоотношение*. **Ограничено дееспособните** са приравнени на непълнолетните по гражданското право, поради което те са поначало дееспособни (и съответно правоспособни) по трудовото право.

Относно непълнолетните законът урежда и ограничения по отношение на вида на работата, която може да им бъде възлагана (вж. чл. 303–304 КТ).

Б. Ограничения за определен вид работи

Трудовата дееспособност може да бъде ограничавана само в предвидените от закона случаи. Това става винаги **частично** и **временно**. Ограничаването на трудовата дееспособност се налага като санкция за *извършено престъпление* или *административно нарушение*, съответно – с **присъда** или **наказателно постановление**. То може да се отнася до *забрана да се упражнява определена професия или дейност* или *забрана да се заема определена държавна или обществена длъжност*.

В. Ограничения за изпълнение на определени работи

В някои случаи законът поставя изисквания към работниците или служителите, извършващи определени дейности. Тези изисквания се означават с термина **“професионална правоспособност”**. Те се установяват по правило в закона, но могат да бъдат установени и от работодателя в длъжностната характеристика, доколкото са свързани с характера на работата и не се явяват дискриминационни.

Изискванията, свързани с изпълнение на определени работи, могат да бъдат *образователен ценз, трудов стаж, чисто съдебно минало, българско гражданство*.²⁹ Изискванията за чисто съдебно минало и българско гражданство могат да бъдат установени само със закон.

3.2. Работодател

За да бъде едно физическо лице работодател, се приема, че то трябва да бъде **дееспособно по гражданското право**.³⁰ Тази необходимост произтича от факта, че лицето трябва освен да притежава имущество, и да може да извършва лично валидни правни действия и да упражнява дисциплинарна власт. Поради това работодателската правоспособност следва гражданската дееспособност и настъпва с достигане на **пълнолетие** (18 години).

29 По-подробно за тези изисквания вж. Средкова, К., Цит. съч., с. 33 – 34.

30 Вж. Мръчков, В., Цит. съч., с. 183; Средкова, К., Цит. съч., с. 36 – 37. • Василев, А., Трудово право. Б.:БСУ, 1997, с. 118 – 119 поддържа тезата, че няма пречка и едно недееспособно лице да бъде работодател, стига да притежава имущество, с което да се разпореждат неговите представители.

III. Дееспособност

1. Правна характеристика и степени на дееспособност

1.1. Понятие и отграничения

Дееспособността в гражданското право представлява признато от закона правно качество на физическото лице да извършва **лично** правомерни правни действия.³¹

Дееспособността е **правно качество**. Тя е способност за извършване на правомерни правни действия въобще, а не само на правни сделки. Няма значение, дали по правоотношението съответното лице придобива права или се разпорежда със съществуващи права.³²

Дееспособността **предполага правоспособност**. Само един правоспособен субект може да извършва правни действия. Дееспособността също бива **обща и отраслова**.

Уредбата на дееспособността е **императивна**. Отказ от дееспособност не е възможен.

Дееспособността **може да бъде ограничавана и дори напълно отнемана** чрез поставяне на едно лице под запрещение.

Дееспособността следва да се отграничи от **деликтоспособността**. Това е способността на едно лице да разбира и ръководи постъпките си, от което се прави изводът за наличието на вина при непозволеното увреждане (чл. 47 ЗЗД).

1.2. Степени на гражданскоправната дееспособност

Физическите лица придобиват дееспособност с достигане на определена възраст. По българското право дееспособността **не се придобива отведнъж**. Законът установява няколко **степени на дееспособност**.

31 Дееспособността е предпоставка за извършване единствено на правни действия. За извършване на фактически действия не е необходима дееспособност, дори когато те водят до пораждаване на субективни права или задължения (напр. рисуването на картина поражда автоматично авторски права върху произведението, придобиването на доход автоматично поражда данъчни задължения в предвидените от закона случаи).

32 Вж. *Таджер, В.* Проблеми на гражданската правоспособност и дееспособност на ненавършилите пълнолетие – Годишник на Софийския университет, Юридически факултет, т. 66/1975г., изд. 1976 г., с. 121.

1.2.1. Малолетие

Член 3 ЗЛС

- (1) *Лицата, които не са навършили 14-годишна възраст, са малолетни.*

Малолетните лица са **напълно недееспособни**. Те са изключени от гражданския оборот, тъй като се приема, че до тази възраст липсва каквато и да е умствена и нравствена зрелост, за да може да се сключват самостоятелно сделки.³³ Сделките извършени от малолетен са нищожни.³⁴

- (2) *Вместо тях и от тяхно име правни действия извършват техните законни представители – родители или настойници.*

Достатъчно е волеизявлението на единия от родителите.³⁵

Член 130 СК

- (1) *Родителите **управляват имуществото на детето в негов интерес и с грижата на добър стопанин.***

- (2) *Доходите от имуществото на детето, които не са необходими за негови нужди, могат да се използват за задоволяване на потребности на семейството.*

- (3) *Извършването на действия на разпореждане с недвижими имоти, с движими вещи чрез формална сделка и с влогове, както и с ценни книги, принадлежащи на детето, се допуска с разрешение на районния съд по настоящия му адрес, ако разпореждането не противоречи на интереса на детето.*

За придобиване на права от малолетното дете не е необходимо разрешение от районния съд.³⁶

(...)

33 Вж. Таджер, В. Проблеми на гражданската правоспособност и дееспособност на ненавършилите пълнолетие – Годишник на Софийския университет, Юридически факултет, т. 66/1975г., изд. 1976г., с. 125.

34 Вж. Таджер, В. Проблеми на гражданската правоспособност и дееспособност..., с. 149.

35 Приема се, че законният представител може да договаря сам със себе си, когато това е в интерес на малолетното дете. — ³⁴Решение № 296–1992–I г. о. ВС.

36 ³⁴Решение № 296–1992–I г. о. ВС.

1.2.2. Ограничена дееспособност (непълнолетие)

Член 4 ЗЛС

- (1) Лицата от 14 години до навършване на 18-годишна възраст са непълнолетни.
- (2) Те извършват правни действия със съгласието на техните родители или попечители, но те могат сами да сключват обикновени дребни сделки за задоволяване на текущите им нужди и да разполагат с това, което са придобили със своя труд.

Непълнолетието се характеризира с *диференциран режим на дееспособността съобразно няколко категории сделки*.

A. Обикновени дребни сделки за задоволяване на текущите си нужди

Непълнолетните могат да извършват сами обикновени дребни сделки, необходими за задоволяване на текущите си нужди. За тези сделки непълнолетните се считат за напълно дееспособни и не се нуждаят от съдействието на родител или попечител. Законът не съдържа критерии за преценка кои сделки са "обикновени" и "дребни", поради което тя трябва да се извършва конкретно във всеки отделен случай.³⁷

Б. Разпореждане с придобитото със собствен труд

Непълнолетните могат да разполагат с това, което са придобили със своя труд. Става въпрос не само за възнаграждение, което е получено като на срещна престация по трудов договор, но за всякакво възнаграждение, което има трудов източник (напр. по договор за изработка, възнаграждение за използване на авторски творби, стипендии и др.).³⁸ Когато това възнаграждение се трансформира в друго имущество, разпореждането с него става по общите правила.

В. Сделки, извършвани с родителско или попечителско съгласие

Общото правило е, че непълнолетните извършват правни действия със съгласието на техните родители или попечители. Съгласието представлява

37 Българската доктрина приема, че това са сделки, които задоволяват елементарни материални или духовни потребности. Те обикновено се изпълняват едновременно със сключването им, имат потребителски характер и са на ниска стойност. Вж. Таджер, В. Гражданско право на НРБ. Обща част. Дял II, С.: Софи-Р, 2001, с. 74–75. Подобен институт съществува и в англосаксонското право, където такива сделки се обозначават като "necessaries" и могат да се сключват от всички лица под 18 години. Според Mckendrick, E., Contract Law, Palgrave Macmillan, 2009, p. 277 това дали една сделка попада в категорията от този вид се преценява конкретно, съобразно нуждите на конкретното лице, което обаче поставя на срещната страна в едно несигурно положение.

38 Вж. Таджер, В. Проблеми на гражданската правоспособност и дееспособност на ненавършилите пълнолетие – Годишник на Софийския университет, Юридически факултет, т. 66/1975 г., изд. 1976 г., с. 131.

едностранно неформално волеизявление на поне един от родителите (респ. попечителите), *което се прибавя към волеизявлението на непълнолетния*. То може да бъде дадено преди или след извършване на действието.

Сделка, сключена от непълнолетния без родителско или попечителско съгласие, е *унищожаема* (чл. 27 ЗЗД). Ако *впоследствие такова съгласие бъде дадено*, сделката се *санира*.

С навършване на пълнолетие на детето родителското попечение (т.е. правото да дават или не дават съгласие при извършване на правни действия от непълнолетни) се прекратява по право. Ако в течение на висящ процес настъпи пълнолетието на детето, родителят с процесуалните си действия не може повече да ангажира пълнолетното си дете.³⁹

Г. Сделки, извършвани с разрешение на районния съд

Извършването на *действия на разпореждане с недвижими имоти, с движими вещи чрез формална сделка и с влогове*, както и *с ценни книги* се допуска с разрешение на районния съд по настоящ адрес, ако разпореждането не противоречи на интереса на непълнолетния (чл. 130, ал. 3 СК). Охранителното решение на районния съд има за цел да провери целесъобразността на даденото попечителско съдействие, или на изявената от представителя воля.⁴⁰

Когато сделката е сключена от непълнолетния без разрешение на районния съд, тя е *унищожаема*, но може да бъде *санирана след последващо одобрение от съда* (чл. 27 ЗЗД).

За придобиване на права от непълнолетно лице не е необходимо разрешение от районния съд.⁴¹

Д. Пълна недееспособност за извършване на безвъзмездни сделки

Законът въвежда категорична забрана за извършването на определени сделки от непълнолетните, като ги обявява за нищожни:

Член 130 СК

...

(4) *Дарение, отказ от права, даване на заем и обезпечаване на чужди задължения от ненавършило пълнолетие дете са нищожни. По изключение обезпечаване на чужди задължения чрез залог или ипотека може да се извърши по реда на ал. 3 (с разрешение на районния съд) при нужда или очевидна полза за детето или при извънредни нужди на семейството.*

39 ⁴³ Определение № 177–1977–II г. о. ВС.

40 Попов, П., Тр. Конов, Въпроси на недействителността на сделки, сключени от недееспособни в съдебната практика – сп. Правна мисъл, бр. 5/1985г., с. 108.

41 ⁴³ Решение № 296–1992–I г. о. ВС.

1.2.3. Пълна дееспособност (пълнолетие)

Член 2 ЗЛС

С навършване на **18-годишна възраст** лицата стават **пълнолетни** и **напълно способни** чрез своите действия да **придобиват права** и да се **задължават**.⁴²

1.2.4. Специална дееспособност за извършване на припознаване

Семейният кодекс урежда специална дееспособност за извършване на припознаване, различна от общата гражданска дееспособност. **Припознаване може да извърши родител, навършил 16 години** (чл. 64, ал. 2 СК). Това става самостоятелно без попечителско съдействие и без допълнителни предпоставки за валидността на припознаването.⁴³ Без значение е и брачният статус на родителя.

2. Запрещение

2.1. Понятие

Запрещението представлява **отнемане или ограничаване на гражданската дееспособност** на едно физическо лице при наличието на определени в закона предпоставки и по реда на особено съдебно производство.⁴⁴

Чрез запрещението се цели от една страна постигането на **защита на интересите на лицата**, които страдат от подобни увреждания, а от друга – **защита на всички трети лица**, които биха могли да бъдат засегнати от действията на лица с психически увреждания, т.е. защитава се сигурността в гражданския оборот.⁴⁵ Съвременната правна мисъл поддържа, че поставянето под запрещение не трябва да се разглежда само като ограничение, а като механизъм, при който се осигурява участието на хората с увреждания в

42 С промените в Семейния кодекс Обн. бр. 106 от 22 декември 2023 г. се премахва възможността за сключване на брак от лице, ненавършило 18 години. С това се отменя и института на еманципацията на непълнолетните лица. Подробно за този вече отменен институт вж. *Таджер, В.* Проблеми на гражданската правоспособност и дееспособност на ненавършилите пълнолетие – Годишник на Софийския университет, Юридически факултет, т. 66/1975г., изд. 1976г., с. 141.

43 Вж. *Чолакова, А.*, Дееспособност за извършване на припознаване – сп. Съвременно право, бр.1/2015, с. 48, 49.

44 Отнемането на дееспособността по принцип не засяга правоспособността на субектите. Въпреки това тези лица са лишени от редица основни човешки права. Така например тези лица нямат право да гласуват, да създават семейство и сключат брак, да бъдат родители и да упражняват родителски права, нямат право на завещание, право да избират къде да живеят, право на сдружаване. Вж. *Тодорова, В.*, Българската дискусия за запрещението между решението на Конституционния съд и Законопроекта за физическите лица и мерките за подкрепа – сп. „Правна мисъл“ бр. 2/2015, с. 90–121.

45 ⁴⁵ *Решение № 12–2014 КС*. Вж. също *Ставру, Ст.* Има ли алтернатива запрещението като законодателен подход към недееспособността на физическите лица? – сп. Правна мисъл, бр. 2/2017, с. 49.

правния живот.⁴⁶ Въпреки това се изтъква, че в резултат от пълната или частична загуба на дееспособност, поставените под запрещение са лишени от редица неимуществени права.⁴⁷

Запрещението може да бъде **пълно** или **ограничено**.

Член 5 ЗЛС

- (1) *Непълнолетните и пълнолетните, които поради слабоумие или душевна болест не могат да се грижат за своите работи, се поставят под пълно запрещение и стават недееспособни.*
- (2) *Пълнолетните с такива страдания, чието състояние не е така тежко, за да бъдат поставени под пълно запрещение, се поставят под ограничено запрещение.*
- (...)

За правните действия на лицата, поставени под пълно запрещение, се прилага **режимът на малолетните**, а за действията на лицата поставени под ограничено запрещение – **режимът на непълнолетните** (чл. 5, ал. 3 ЗЛС). По този начин законодателят прави паралел между психопатичната недееспособност и възрастовата недееспособност.

2.2. Основание за поставяне под запрещение

Материалноправното основание за поставяне на едно лице под запрещение се преценява с оглед на два критерия:

Медицински	Наличие на душевна болест ⁴⁸ или слабоумие . ⁴⁹ Никакъв друг недъг не може да бъде основание за поставяне под запрещение (<i>напр.</i> слепота, глухота, и др.). ⁵⁰
Юридически	Невъзможност на страдащия от душевна болест или слабоумие да се грижи за своите работи . ⁵¹

И двете изисквания трябва да са налице, за да се постанови ограничаване дееспособността или обявяване недееспособността на лицето.⁵² Това е така,

46 Цанкова, Ц., Въпроси на дееспособността — В: Юбилеен сборник посветен на 80-годишнината на проф. д.ю.н. Васил Мръчков, С.: ИК "Труд и право", с. 211.

47 Вж. Янкулова, Р., Запрещението в практиката на европейските конституционни съдилища – сп. Правна мисъл, бр. 3/2017, с. 2-26

48 Включва последващи разстройства на психиката на субекта – шизофрени, някои епилепсии, психопатии, и други нарушения на мозъчната дейност.

49 Включва различни степени на изоставане на умственото развитие.

50 Относно различните болести, които са основание за поставяне под пълно или ограничено запрещение, вж. Шипковенски, Н. Недееспособност и запрещение – сп. Правна мисъл, бр. 4/1972г., с. 78 и сл.

51 ⁴⁷ Решение № 185–2010–IV г.о. ВКС. Юридическият критерий на недееспособността се критикува в доктрината – вж. Рачев, Ив. Дееспособност и психични заболявания – сп. Правна мисъл, бр. 2/1976г., с. 62 - 63.

52 ⁴⁸ Решение № 226–2016–IV г. о. ВКС.

защото основанието за поставянето под запрещение не е душевната болест или слабоумието сами по себе си, а невъзможността страдащият от такава болест или от слабоумие да се грижи за своите работи.⁵³

Състоянието на недееспособност следва да бъде *постоянно*. Временната недееспособност не е основание за поставяне под запрещение, но правните сделки, извършени в това състояние, са унищожяеми (чл. 31, ал. 1 ЗЗД).⁵⁴

2.3. Производство за поставяне под запрещение

2.3.1. Обща характеристика, подсъдност и легитимация

Производството за поставяне под запрещение е уредено като **особено исково производство** в *Гражданския процесуален кодекс (ГПК)*.⁵⁵

Предмет на делото е дееспособността на лицето, за което се иска поставяне под запрещение, а основанието на иска е наличието на душевна болест или слабоумие и невъзможността на страдащия да се грижи за своите работи.⁵⁶

Компетентен да разгледа делото като първа инстанция е **окръжният съд** (чл. 104, т. 1 *in fine* ГПК).

Член 336 ГПК

- (1) *Поставяне на едно лице под пълно или ограничено запрещение може да бъде поискано с искова молба от съпруга, от близки роднини, от прокурора и от всеки, който има правен интерес от това.*⁵⁷

Ако искът е предявен от няколко лица, те стават необходими другари в процеса.⁵⁸

- (2) *В производствата по ал. 1 участието на прокурора е задължително.*

53 ⁵³ Решение № 226–2016–IV г. о. ВКС • ⁵⁴ Решение № 1270–2008–IV г. о. ВКС.

54 Вж. Войнов, В., Ив. Войнов. За степените на недееспособността – сп. Социалистическо право, бр. 5/1987, с. 68.

55 По своята същност решението за поставяне под запрещение има **конститутивни правни последици**, тъй като се внася значителна промяна в правния статус на физическото лице. — Сталев, Ж., А. Мингова, О. Стамболиев, В. Попова, Р. Иванова, Българско гражданско процесуално право., С.: Сиела, VIII изд. (2007), 608, IX изд. (2012), с. 721

56 ⁵⁶ Решение № 226–2016–IV г. о. ВКС • ⁵⁷ Определение № 1658–2023–III г. о. ВКС.

57 Според ⁵⁸ **Постановление № 5–1979 Пленум ВС** близки роднини по смисъла на тази разпоредба са роднините по права линия и роднините по съребрена линия до четвърта степен. В по-новата практика се приема, че близки роднини може да не са призованите към наследяване или дори наследници по закон. — ⁵⁹ **Определение № 691–2010–IV г. о. ВКС**. Други лица, извън близките роднини, се легитимират с оглед на своя правен интерес, който следва да бъде установен в конкретното производство. — ⁶⁰ **Определение № 319–2010–IV г. о. ВКС**. Те може да нямат и никаква родствена връзка с ответника. • Насрещната страна в исково производство не може да иска поставяне под запрещение на другата страна. — ⁶¹ **Определение № 269–2020–IV г. о. ВКС**.

58 Вж. Сталев, Ж. Цит. съч., IX изд., с 721–722 и **Тема 64** • Усложнения във връзка със страните.

Ответник в това производство е **лицето, чието поставяне под запрещение се иска**. Това лице участва лично в процеса. Когато ответникът е непълнолетен, в делото следва да вземе участие негов родител, попечител, а ако е сключил брак – другият съпруг.⁵⁹ При смърт на ответника делото се прекратява. Недопустимо е процесуално приемство в процеса на страната на ответника или продължаването на делото от наследниците.⁶⁰

Главно встъпване в това производство е недопустимо.⁶¹

Последващо встъпване на близки роднини или на лица с правен интерес представлява присъединяване на съищци по вече предявения иск.⁶² Съдебната практика допуска встъпване на подпомагаща страна в помощ на ответника.⁶³

2.3.2. *Особености на производството*

А. *Разпитване на ответника*

Член 337 ГПК

- (1) *Лицето, чието запрещение се иска, трябва да бъде разпитано лично и ако се налага, се довежда принудително.⁶⁴ Когато лицето е в лечебно заведение и здравословното му състояние не позволява да бъде доведено лично в съдебно заседание, съдът е длъжен да придобие непосредствено впечатление за неговото състояние.*

Принципът на непосредственост при разпита е важен момент и неспазването му представлява съществено нарушение на процесуалните правила.⁶⁵

(...)

Разпитът на ответника трябва да предшества събирането на каквито и да е доказателства.⁶⁶

59 [⚖] *Постановление № 5–1979 Пленум ВС.*

60 [⚖] Пак там.

61 [⚖] Пак там.

62 [⚖] Пак там.

63 [⚖] *Определение № 319–2010–IV г.о. ВКС.*

64 Разпитът има за цел формирането на вътрешно убеждение у съда и се провежда неформално. — *Балевска, Е.*, Цит. съч., с. 778. За проведения разпит обаче следва да бъде съставен съдебен протокол, тъй като той съставлява процесуално действие на съда.

65 [⚖] *Постановление № 5–1979 Пленум ВС.*

66 [⚖] *Определение № 50843–2022–III г.о. ВКС.*

Б. Назначаване на временен попечител

Член 337 ГПК

...

- (2) **Ако след разпита съдът прецени за необходимо, назначава на лицето по ал. 1 временен попечител, който да се грижи за неговите лични и имуществени интереси.**

Назначаването на временен попечител ограничава материалноправната дееспособност на ответника, но не и неговата процесуална дееспособност.⁶⁷ Ответникът продължава да участва лично в производството до влизане на решението в сила.

В. Разпит на свидетели и експертиза

Член 338 ГПК

- (1) **Съдът се произнася по молбата след разпита на лицето, чието запрещение се иска, и на неговите близки. Ако това се окаже недостатъчно, съдът пристъпва към събиране на други доказателства и изслушване на вещи лица.**

В последния случай съдът може да назначи съдебнопсихиатрична експертиза.⁶⁸

- (2) **Ако лицето е в лечебно заведение, съдът изисква сведения за неговото състояние.**
(...)

По делата за поставяне под запрещение вещото лице е компетентно да даде заключение дали лицето, чието запрещение се иска, страда от болестите или слабоумието, които законът има предвид т.е. единствено по медицинския критерий. Експертът дава становище и по отношение на степента на страданието, както и с оглед здравословното състояние на лицето може ли фактически да се грижи за своите работи и интереси, но *единствено съдът е компетентен да реши дали лицето да бъде поставено под запрещение и какъв да е видът на запрещението.*⁶⁹

Г. Други особености

В това производство не намират приложение процесуалните преклузии,

67 ⁶⁷ Пак там.

68 Когато назначи експертиза съдът не е длъжен да възприеме заключението на вещото лице (чл. 202 ГПК) против своето убеждение, но когато го отхвърля, той е длъжен да изложи мотиви, в които да посочи недостатъците на това заключение, неверните, неточните или ненаучни изходни позиции, като прецени всестранно и другите относими доказателства. — ⁶⁸ *Определение № 50944–2022–III г.о. ВКС.*

69 ⁶⁹ *Постановление № 5–1979 Пленум ВС* • ⁶⁹ *Решение № 226–2016–IV г. о. ВКС.*

свързани с неподаването на отговор и релевирането на факти и обстоятелства (чл. 133, чл. 147 и 266 ГПК).⁷⁰

Член 339 ГПК

По иск за поставяне под запрещение не се постановяват непристъпено решение и решение при признание на иска.

2.4. Правни последици на решението за поставяне под запрещение

Решението за поставяне под запрещение отнема, *resp.* ограничава, дееспособността на ответника *от деня, в който е влязло в сила* (а не от датата на решението).

С решението съдът определя *видът на запрещението* (пълно или ограничено), без да е обвързан с исканията на страните.⁷¹ Произнасянето на съда на практика включва не само оценка на тежестта на психическото увреждане, но и прогноза за неговата продължителност във времето.⁷²

В решението си съдът *не може да установява откога ответникът е невменяем*.⁷³

Член 338 ГПК

...

- (3) *След като влезе в сила решението, с което лицето се поставя под запрещение, съдът съобщава за това на органа по настойничество и по попечителство, за да се учреди настойничество или попечителство.*⁷⁴
- (4) *Ищецът няма право на разноски в производството за поставяне под запрещение. Ако искът бъде отхвърлен, ищецът дължи на ответника направените от него разноски във връзка с делото.*

70 Вж. *Иванова, Р., Бл. Пунев, С. Чернев*, Коментар на новия Граждански процесуален кодекс., С.: ИК „Труд и право“, 2008, с. 590 - 591. В практиката обаче правилата за размяна на книжа се следват стриктно вж. *Балевска, Е. и авт. колектив*, Граждански процесуален кодекс. Приложен коментар. Проблеми на правоприлагането. Анализ на съдебната практика., С.: ИК „Труд и право“, 2012, с. 777-778 и цитираната там практика.

71 ⁷¹ *Решение № 3898-1982-II г. о. ВС.*

72 ⁷² *Решение № 12-2014 КС*. Така когато едно лице страда от душевна болест, но има възможност да организира бита си и да изразява воля, макар и с попечител, ограниченото запрещение като мярка на закрила ще съчетае нуждата от подпомагане на страдащото лице и възможността то да е социално и житейски активно. — ⁷³ *Определение № 50059-2023-III г.о. ВКС.*

73 Вж. *Сталев, Ж.*, Цит. съч., VIII изд., с. 611, IX изд., с. 794 и цитираната там практика.

74 Държавата има задължение да полага особена грижа за лицата, които са поставени под пълно запрещение. Тя е длъжна да осигурява минимално ограничаване на правото им да се придвижват свободно в пространството, като същевременно полага всички грижи в рамките на разумното, съобразно спецификата на всеки индивид, за да предотврати рисковете за здравето и живота на поставените под пълно запрещение. Ако в резултат от неполагането на такива грижи, които в конкретния случай са били необходими и които са могли да бъдат предоставени, настъпят вреди за здравето или живота на поставено под пълно запрещение лице, държавата носи гражданска отговорност. — ⁷⁴ *Решение № 62-2022-III г.о. ВКС.*

2.5. Отмяна на запрещението

Пълното и ограниченото запрещение се отменят, когато *причините предизвикали невъзможността на лицето да се грижи за своите дела отпадат*.⁷⁵

Отмяната на запрещението се осъществява по *същия процесуален ред*:

Член 340 ГПК

- (1) *Разпоредбите на тази глава се прилагат и за отмяна на запрещението.*
- (2) *Отмяната на запрещението може да бъде поискана и от органа по настойничество и по попечителство или от настойника, както и самостоятелно от поставения под ограничено запрещение*.⁷⁶

По аргумент от противното поставеният под пълно запрещение не може да иска самостоятелно отмяна на запрещението.

Правните последици от отмяната на запрещението действат *занапред* от датата на влизане в сила на решението, с което се отменя запрещението.

IV. Безвестно отсъствие и обявяване на смърт

1. Безвестно отсъствие

1.1. Понятие за безвестно отсъствие

Безвестното отсъствие представлява *фактически състав*, който включва:

- *Отсъствие на едно физическо лице* от мястото, където обикновено пребивава;

75 Към момента обаче в българската правна система не е предвиден правен механизъм за периодична оценка на състоянието на запретените лица, а оттам и за възстановяване на правата им, ако е настъпило подобрение в психическото им състояние (напр. поради лечение или други причини).
Вж. ⁷⁵ *Решение № 12–2014 КС*. • Ратификацията на Конвенцията за правата на хората с увреждания и отношението ѝ към съществуващия чл. 5 ЗЛС сами по себе си не са достатъчно основание за вдигане или замяна на запрещението. — ⁷⁶ *Определение № 208–2020–III г.о. ВКС*.

76 Вж. по-подробно за легитимацията ⁷⁶ *Постановление № 5–1979 Пленум ВС*.

- *Липса на сведения* от или за него;
- *Изтичане на законов срок*, който започва от датата на последното известие.

За да се защитят правата и законните интереси на това физическо лице или на неговите потенциални наследници, законът урежда три вида правни последици: **назначаване на представител, обявяване на отсъствие и обявяване на смъртта на физическото лице.**

С обявяването на отсъствие и обявяването на смърт **не се прекратява правоспособността на субекта.** Целта е **запазване на имуществото** на лицето и правата на неговите наследници. Физическото лице продължава да бъде носител на права и задължения.⁷⁷

1.2. Назначаване на представител

Член 8 ЗЛС

- (1) *Когато някой излезне и няма сведения за него, районният съд, по молба на заинтересованите или по искане на прокурора, назначава лице, което да го представлява, да извършва всякакви действия на управление и да взема всички други мерки за запазване на неговите интереси.*

Представителната власт е ограничена само до действията на управление на имуществото на отсъстващия.

- (2) *Представителят се назначава предпочтително измежду родните или близките на отсъстващия.*
- (3) *Ако отсъстващият има законен представител, друг представител не се назначава.*
- (4) *Когато отсъстващият има пълномощник, представител се назначава само за онези работи, които пълномощникът няма право да извършва.*

За да се **прекрати представителната власт**, не е необходимо отсъстващото лице да се завърне, достатъчно е да се докаже по безспорен начин, че същото е живо.

⁷⁷ Вж. Василев, Л., Цит. съч., с. 106-107.

1.3. Обявяване на отсъствие

Член 9 ЗЛС

*Ако отсъствието продължи **повече от 1 година**, съдът, по искане на заинтересованите или на прокурора, **обявява лицето за отсъстващо**.*

За обявяването на отсъствие **не** е нужно да е бил назначен представител.

Член 10 ЗЛС

- (1) *Лицата, които се явяват наследници на обявения за отсъстващ по времето, за което се отнася последното известие за него, могат да искат от съда да бъдат въведени във **временно владение** на имотите му.*
- (2) *От деня на въвода пълномощието и представителството, ако има такива, се прекратяват.*

Член 11 ЗЛС

- (1) *Въведените във владение **имат право да управляват имотите на отсъстващия, да го представляват** пред съд и пред други места и лица и **да се ползват от приходите** на имотите му.*
- (2) *Те **не могат** да отчуждават, да ипотекират, да залагат имотите или да извършват други действия на разпореждане, освен в случаите на нужда, или при очевидна полза за отсъстващия, и то с **разрешение на районния съд**.*

Член 12 ЗЛС

- (1) *Заветниците и лицата, които имат права зависещи от **смъртта на отсъстващия**, могат да искат да бъдат допуснати временно да се ползват от тия права.*
- (2) *Изпълнението на задълженията спрямо отсъстващия, които се погасяват с неговата смърт, като издръжка и др. се **спира**.*

Член 13 ЗЛС

- (1) *Ако се окаже, че отсъстващият е жив, въведените във владение лица са длъжни да **върнат само доходите**, които са събрали след поканата за връщане на имота.*

Акът за обявяване на отсъствието се отменя.

(...)

2. Обявяване на смърт

Член 14 ЗЛС

- (1) След като изтекат **5 години** от деня, за който се отнася последното известие за отсъстващия, съдът по искане на прокурора или на всеки заинтересован обявява неговата смърт.
- (2) Обявяването на смъртта може да стане **и без да е обявено отсъствието на лицето.**

Член 15 ЗЛС

*Когато някой е изчезнал при военни действия или при друго събитие, което дава основание да се предполага, че той е загинал, смъртта може да бъде обявена, ако са изтекли **2 години** от прекратяването на военните действия или от събитието.*

Член 16 ЗЛС

- (1) Съдът определя **деня, а по възможност и часа** на предполагаемата смърт.⁷⁸
- (2) При липса на противни данни за момент на смъртта се приема денят, за който се отнася **последното известие.**

Член 17 ЗЛС

Обявената с решението на съда смърт поражда същите правни последици, които произтичат от действителната смърт на лицето.

Член 18 ЗЛС

Ако се окаже, че обявеният за умрял е жив, той може да иска:

- а) *имотите, които са налице, отчуждените по безвъзмезден начин имоти, всичко, което е придобито срещу отчуждените по възмезден начин имоти, и цената, която се дължи от трети лица срещу извършените отчуждения;*
- б) *имотите, отчуждени по възмезден начин, ако приобретателят в момента на придобиването е знаел, че обявеният за умрял е жив*

78 ⁷⁸ Решение № 400–2011–IV г.о. ВКС.

в) и изпълнението на задълженията по чл. 12, ал. 2 (**задълженията спрямо отсъстващия, които се погасяват с неговата смърт, като издръжка и др. — бел. авт.) от деня на поканата.**

Прекратеният брак не се възстановява.

Член 19 ЗЛС

Ако след решението за обявяване предполагаемата смърт се установи по съдебен ред **точната дата на действителната смърт на лицето, неговите наследници към тази дата могат да упражнят само правата по букви „а“ и „б“, на чл. 18.**

Те **не** могат да искат изпълнение на задълженията спрямо отсъстващия, които се погасяват с неговата смърт.

3. Производство

Производството по обявяване на отсъствие или смърт е **охранително**. В това производство се цели да се съдейства за защита интересите на застрашените от продължително отсъствие на лице, за което няма никакви сведения.⁷⁹

3.1. Подсъдност

Член 549 ГПК

- (1) *Молбата за обявяване на отсъствието или смъртта на едно лице е подсъдна на районния съд по последния постоянен адрес на изчезналия, а при липса на такъв - по мястото, където лицето е живяло непосредствено преди изчезването.*
- (2) *В молбата се посочват и предполагаемите наследници на отсъстващия и неговия пълномощник или законен представител, ако има такива.*

3.2. Разглеждане на молбата

Член 550 ГПК

- (1) *В закрито заседание съдът постановява да се съберат сведения за отсъстващия от неговите близки, от общината, района или*

⁷⁹ Решение № 400–2011–IV г.о. ВКС.

кметството, от Министерството на вътрешните работи и от всеки друг подходящ източник.

- (2) Съдът изпраща за **разгласяване** извлечение от молбата до общината, района или кметството по мястото, където лицето е живяло непосредствено преди изчезването. Извлечението се връчва на лицата по чл. 549, ал. 2 (предполагемите наследници на отсъстващия и неговия пълномощник или законен представител, ако има такива – бел. авт).
- (3) Съдът се произнася по молбата за обявяване на отсъствието или смъртта, след като изслуша прокурора и лицата, посочени в чл. 549, ал. 2, както и другите заинтересовани (това става в открито заседание - бел. авт.).

В това производство подлежи на установяване **денят, за който се отнася последното известие за отсъстващия**, а не денят, в който лицето е изчезнало.⁸⁰

3.3. Решение за обявяване на отсъствие или смърт

Решението, с което се обявява отсъствието или смъртта, има **обвързваща доказателствена сила** относно факта, който удостоверява.⁸¹ Тази доказателствена сила важи **спрямо всички**.

Член 551 ГПК

Въз основа на решението, с което е обявена смъртта на едно лице, се съставя акт за смърт по последния постоянен адрес на лицето или по мястото, където е живяло непосредствено преди изчезването.

3.4. Отмяна или изменение на решението

Член 552 ГПК

- (1) По молба на всеки заинтересован или по искане на прокурора решението за обявяване на отсъствието или смъртта на едно лице може да бъде отменено или изменено, ако се установи, че отсъстващият е жив или че точната дата на неговата смърт е различна от тази, обявена от съда.

80 ⁸⁰ Решение № 224 – 2016 – IV г.о. ВКС.

81 Вж. Сталев, Ж., Цит. съч., VIII изд., с. 948, IX изд., с. 1278.

- (2) *Искът по ал. 1 се предявява срещу страната, която е искала обявяването на отсъствието или смъртта, и срещу лицата, които черпят права от съответния акт.*

V. Настояничество и попечителство

1. Правна характеристика

Настойничеството и попечителството представляват **единен комплексен институт** на гражданското право.⁸² Той е част от статута на дееспособността на физическите лица.⁸³

Неговата основна функция е **да обезпечи участието в гражданския оборот на недееспособни лица**, както и **полагането на необходимите грижи** за личността и имуществото на недееспособния.⁸⁴

Член 153 СК

- (1) ***Настойничество се учредява над малолетни, чиито родители са неизвестни, починали, поставени под пълно запрещение или лишени от родителски права, както и на непридружени малолетни чужденци, които са на територията на Р България. Настояничество се учредява и над лица, поставени под пълно запрещение.***
- (2) ***Попечителство се учредява над непълнолетни, чиито родители са неизвестни, починали, поставени под пълно запрещение или лишени от родителски права, както и на непридружени непълнолетни чужденци, които са на територията на Р България. Попечителство се учредява и над лица, поставени под ограничено запрещение.***
- (...)

82 Вж. *Ненова, Л.*, Семейно право на Република България, С.: Софи-Р, II изд. (1994), с. 654 - 656, Нова редакция проф. М. Марков по Новия Семейен кодекс от 2009., С.: Софи-Р (2010), с. 561 - 564.

83 Неговата уредба включва административноправни, гражданскоправни и семейноправни отношения. Вж. *Петров, В. и авт. колектив*, Семейен кодекс. Приложен коментар. Проблеми на правоприлагането. Анализ на съдебната практика. Нормативен текст., С.: ИК „Труд и право“, 2015, с. 469 - 470.

84 Вж. *Матеева, Е.*, Семейно право на Република България, С.: ВСУ “Черноризец Храбър”, 2010, с. 530–531.

2. Учредяване

2.1. Орган по настойничество и попечителство

Настойничеството и попечителството се учредяват по един и същи ред от един и същ *административен орган – органът по настойничество и попечителство*.

Член 154 СК

Орган по настойничеството и по попечителството е кметът на общината или определено от него длъжностно лице.

Член 155 СК

- (1) *Органът по настойничеството и по попечителството е длъжен да назначи настойнически съвет или попечител и заместник-попечител в 30-дневен срок.⁸⁵ Срокът започва да тече от получаването на препис от съдебно решение за поставяне под запрещение или за лишаване от родителски права, както и от узнаването за смъртта на родителя.*
- (2) *При уведомление по чл. 153, ал. 3 (от лице, на което стане известно, че е необходимо учредяване на настойничество или на попечителство – бел. авт.) органът по настойничеството и по попечителството незабавно извършва **проверка** и ако са налице основанията за това, назначава настойнически съвет или попечител и заместник-попечител в срока по ал. 1.*
- (3) *Органът по настойничеството и по попечителството **задължително изслушва детето** при условията на чл. 15 от Закона за закрила на детето и взема **становище от дирекция „Социално подпомагане“**. При учредяване на попечителство върху поставен под ограничено запрещение се изслушва и **запретеният**.⁸⁶*

2.2. Охранителни мерки

Член 159 СК

- (1) *До назначаването на настойник или попечител органът по настойничеството и по попечителството взема **охранителни мерки за личността и имуществото на лицето, което трябва***

85 Срокът е инструктивен, но пропускането му е основание за административна отговорност на органа по настойничество и попечителство. — [†] *Определение № 407–2013–II г.о. ВКС.*

86 По аргумент от противното при учредяване на настойничество върху лица, поставени под пълно запрещение, органът не е длъжен да изслуша запретеното лице. Така и *Петров, В., Цит. съч., с. 475.*

да бъде поставено под настойничество или попечителство. Органът по настойничеството и по попечителството лично или чрез определено от него лице извършва **опис на имуществото**. При нужда той може да възложи на определено лице да изпълнява **временно настойнически или попечителски функции**.

- (2) При учредяване на настойничество или попечителство над дете органът по настойничеството и по попечителството може да поиска от дирекция „Социално подпомагане“ предприемането на подходящи мерки за закрила.

2.3. Определяне на настойнически съвет и попечител

2.3.1. По право

За определени лица законът урежда настойничество и попечителство по право.

Член 173 СК

- (1) **Настойник, съответно попечител, на дете с неизвестни родители е ръководителят на социалната или интегрираната здравно-социална услуга за резидентна грижа, в която то е настанено.**
- (2) **Настойник, съответно попечител, на непридружен малолетен или непълнолетен чужденец, който е настанен по реда на чл. 26 от Закона за закрила на детето в социална или интегрирана здравно-социална услуга за резидентна грижа, е нейният ръководител.**
- (3) **Настойник на поставения под пълно запрещение или попечител на поставения под ограничено запрещение съпруг е неговият дееспособен съпруг. Ако няма такъв, родителските права и задължения се упражняват от неговите родители, освен ако те са неизвестни, починали или лишени от тях.**
- (4) **В случаите по ал. 1 – 3 не се назначава настойнически съвет или попечител и заместник-попечител и не се образуват настойнически дела.**

Вписването в регистъра, воден от органа по настойничество и попечителство, става по заявление на съпруга или на родителите, след което на заявителя се издава удостоверение за качеството му на настойник или на попечител (чл. 174, ал. 2 СК).

- (5) **Органът по настойничеството и по попечителството освобождава настойника или попечителя по ал. 3, когато интересите**

на поставения под запрещение изискват това. В тези случаи се назначава **настойнически съвет** или **попечител** и **заместник-попечител** по общия ред.

2.3.2. Назначаване

Извън случаите на настойничество и попечителство по право, **настойническият съвет** *респ.* **попечителят** се назначават от **органа по настойничество и попечителство**.

Член 156 СК

- (1) *Органът по настойничеството и по попечителството по постоянния адрес на лицето назначава **настойник, заместник-настойник и двама съветници** измежду роднините и близките на малолетния или на поставения под пълно запрещение, които най-добре ще се грижат за неговите интереси и са дали писмено съгласие за това. Те образуват **настойнически съвет**.*
- (2) *В състава на **настойническият съвет** могат да се включват и **други подходящи лица**.*
- (3) *За **настойник** на **непридружен малолетен чужденец** може да се назначи и лице измежду роднини, близки или други пълнолетни лица, пребиваващи в страната на законно основание, които са дали писмено съгласие за това и за които е извършена преценка, че ще полагат за него грижа с оглед най-добрия му интерес. В този случай не се назначава **настойнически съвет**.*
- (4) *Преценката за най-добрия интерес на **непридружения малолетен чужденец** се извършва от дирекция „Социално подпомагане“ по настоящия адрес на лицето.*
- (5) ***Настойникът** по ал. 3 удостоверява липсата на пречки по чл. 158 с официален документ, а при невъзможност за представяне на такъв, с декларация, за верността на която носи отговорност по чл. 313 от Наказателния кодекс.*

Член 157 СК

*Органът по настойничеството и по попечителството по постоянния адрес на лицето назначава **попечител** и **заместник-попечител** измежду лицата по чл. 156, които са дали писмено съгласие за това.*

Член 158 СК

- (1) *Не могат да бъдат членове на настоянически съвет, попечители и заместник-попечители недееспособните, лишените от родителски права и осъдените за умишлени престъпления.*⁸⁷
- (...)

При назначаване на настоянически съвет или на попечител и заместник-попечител настояникът и попечителят се вписват в **регистър**, който се води от органа по настояничеството и по попечителството по постоянния адрес на поставения под настояничество или под попечителство (чл. 174, ал. 1 СК).

2.3.3. Промени в състава на настояническият съвет

Член 160 СК

- (1) *Органът по настояничеството и по попечителството може да прави промени в настояническият съвет, когато интересите на малолетния или на поставения под пълно запрещение изискват това. Членовете на настояническият съвет могат да бъдат сменени и по тяхно искане.*
- (2) *Алинея 1 се прилага и за попечителя и заместник-попечителя.*
- (3) *Преди да се произнесе относно промените по ал. 1 и 2, органът по настояничеството и по попечителството взема мнението и на близки на поставения под настояничество или попечителство, а за ненавършилия пълнолетие се прилага и чл. 155, ал. 3 (т.е. той задължително се изслушва по законоустановения ред – бел. авт.)*

Промените в състава на настояническият съвет **се вписват** в регистъра, воден от органа по настояничество и попечителство.⁸⁸

2.4. Обжалване действията и актовете на органа по настояничество и попечителство

Член 161 СК

Действията на органа по настояничеството и по попечителството, както и отказът да се учреди настояничество или попечителство или да се вземат мерките по чл. 159 (охранителни мерки), могат да се обжалват от заинтересованите лица или

87 Установяването на обстоятелствата относно съдимостта на лицата се извършва служебно от органа по настояничеството и по попечителството (чл. 158, ал. 2 СК).

88 Вж. Петров, В., Цит. съч., с. 478.

от прокурора пред районния съд. Това право има и дирекция „Социално подпомагане“ в случаите, които се отнасят до деца. Решението на районния съд е по същество и не подлежи на обжалване.

2.5. Преминаване от настойничество към попечителство

Член 172 СК

- (1) *С навършване на 14-годишна възраст настойничеството се прекратява и органът по настойничеството и по попечителството назначава попечител и заместник-попечител. До назначаването им дейността се изпълнява от настойника.*
- (2) *При преминаване от пълно към ограничено запрещение до назначаването на попечител дейността се изпълнява от настойника.*

Преминаването от настойничество към попечителство **се вписва** в регистъра, воден от органа по настойничество и попечителство.⁸⁹

3. Права и задължения. Надзор

3.1. Местоживеене

Член 163 СК

- (1) *Поставеният под настойничество живее при настойника, освен ако важни причини налагат отделно живеене.*
- (2) *Когато поставеното под настойничество лице се отклони или бъде отклонено от определеното му местоживеене, **настойникът може да поиска от районния съд връщането му, след като го изслуша.** Определението на съда може да се обжалва пред окръжния съд, като обжалването не спира изпълнението. Връщането се осъществява по административен ред.*
- (3) *В случая на ал. 2 се прилага съответно чл. 126, ал. 3 (ако съдът установи важни причини той може да откаже връщането на детето при настойника — бел. авт.)*

89 Вж. Петров, В., Цит. съч., с. 478.

- (1) *Поставеният под попечителство живее при попечителя, освен ако е настанен другаде по установения в закона ред. Попечителят има правото по чл. 163, ал. 2.*
- (2) *Заместник-попечителят дава мнение в случаите на осиновяване на поставения под попечителство от попечителя.*

3.2. Права и задължения на настойника и на попечителя

3.2.1. Полагане на грижа за поднастойния

Настойникът (респ. настойническият съвет) действа **в интерес на поднастойния**. Неговата дейност е **почетна** (чл. 164, ал. 1 СК).

Правата и задълженията на настойника са уредени чрез препращане към уредбата на отношенията между родители и деца (чл. 164, ал. 2 СК). Настойникът има право и задължение да се грижи за **физическото, умственото, нравственото и социалното развитие на детето**, за неговото образование и за неговите лични и имуществени интереси (чл. 164, ал. 2 във вр. чл. 125, ал. 1 СК). Той отглежда детето, формира възгледите му и осигурява образованието му, съобразно възможностите си и в съответствие с нуждите и наклонностите на детето, с цел израстването му като самостоятелна и отговорна личност (чл. 164, ал. 2 във вр. чл. 125, ал. 2, изр. 1 СК). Настойникът няма право да използва насилие, както и методи на възпитание, които уронват достойнството на детето (чл. 164, ал. 2 във вр. чл. 125, ал. 2, изр. 2 СК).

Настойникът осигурява **постоянен надзор** по отношение на поднастойния (чл. 164, ал. 2 във вр. чл. 125, ал. 3 СК).

3.2.2. Управление на имуществото и представителство

Настойникът **управлява имуществото** на поднастойния и го **представява пред трети лица** (чл. 164, ал. 3 СК).

- (1) *Настойникът управлява имуществото на поставения под настойчиество с грижата на добър стопанин и в негов интерес.*

В изпълнение на това задължение той може да извършва всички действия, свързани с **обикновеното управление** на имуществото на поднастойния.⁹⁰

90 [†] Решение № 50269–2022–IV з.о. ВКС.

- (2) *Настойникът в срок до 1 месец е длъжен да уведоми органа по настойничеството и по попечителството за придобитото след учредяване на настойничеството имущество на значителна стойност, което се вписва в описа по чл. 159, ал. 1.*
- (3) *Настойникът е длъжен да внася паричните средства на лицето под настойничество на негово име в банка в 7-дневен срок от получаването им. За несвоевременно внесени суми той дължи законната лихва.*
- (4) *При разпореждане с имущество на лице под настойничество се прилагат съответно чл. 130, ал. 3 и ал. 4, изр. 1. Към молбата за разрешение настойникът прилага и **мнението на настойническия съвет.***

Законът визира ограниченията при извършване на разпоредителни сделки с недвижими имоти, с движими вещи чрез формална сделка и с влогове, както и с ценни книги, които се извършват с разрешение на районния съд и за забраната за извършване на безвъзмездни сделки.

Сключването на разпоредителни сделки с имуществото на поднастойното лице, както и обременяването му с тежести, може да бъде извършвано **само при нужда или очевидна полза** на лицето, и то **след разрешение на районния съд**, който следва да направи преценка дали разпореждането не противоречи на интересите на запрещения.⁹¹

Мнението на настойническия съвет не е задължително нито за настойника (чл. 165 СК), който се грижи за личността и имуществото на поднастойния и е негов законен представител, нито за съда, разглеждащ искането, който е длъжен да прецени интереса на лицето.⁹²

3.2.3. **Функции на настойническия съвет**

Член 166 СК

- (1) *Съветниците **подпомагат настойника и заместник-настойника при изпълнение на техните задължения и уведомяват органа по настойничеството и по попечителството за **неблагополучия** при отглеждането и възпитанието на малолетния, както и при опазване на правата и интересите на поставения под настойничество. Те **изслушват отчета на настойника и участват при приемането му от органа по настойничеството и по*****

⁹¹ *Решение № 50269–2022–IV г.о. ВКС.*

⁹² *Пак там.*

попечителството. Съветниците могат да предлагат освобождаване на настойника и дават мнение в предвидените от закона случаи.

- (2) *Настойническият съвет дава писмено становище относно осигуряването на детето под настойничество от настойника (...).*

3.2.4. Права и задължения на попечителя

Попечителят също действа **в интерес на подопечния**.

Член 168 СК

- (1) *Дейността на попечителя е почетна.*
- (2) *Правилата на чл. 164 и чл. 165, ал. 2 и 4 (които уреждат настойничеството – бел. авт.) се прилагат съответно и за попечителя. Паричните средства на поставения под попечителство се внасят на негово име в банка.*

3.3. Заместник-настойник и заместник-попечител

Член 169 СК

- (1) *Заместник-настойникът **замества настойника, когато е възпрепятстван** да изпълнява задълженията си или **когато възникне противоречие** между неговите интереси и интересите на поставения под настойничество. В тези случаи органът по настойничеството и по попечителството може да назначи **особен представител**.*
- (2) *Заместник-настойникът може да предлага на органа по настойничеството и по попечителството освобождаване на настойника.*
- (3) *Алинеи 1 и 2 се прилагат съответно и за заместник-попечителя.*

3.4. Надзор върху дейността на настойника и попечителя

Член 170 СК

- (1) *Органът по настойничеството и по попечителството упражнява надзор върху дейността на настойника. Той може **да спира** неговите действия и **да предписва извършването на действия**, след като вземе мнението на настойническият съвет.*
- (2) *Алинея 1 се прилага съответно и за попечителя.*

При наличие на действия на настойника във вреда на поднастойното лице, съветниците, членове на настойническия съвет, могат да предложат негово-то освобождаване на органа по настойничество и попечителство (*arg. чл. 166, ал. 1, изр. 3, предл. 1 СК*).⁹³

3.5. Права на детето под настойничество или под попечителство

Детето, поставено под настойничество или под попечителство, има право да бъде отглеждано и възпитавано по начин, който да осигурява неговото нормално *физическо, умствено, нравствено и социално развитие* (чл. 173а във вр. чл. 124, ал. 1 СК).

При *разногласие между настойника респ. попечителя и детето* то може лично да се обърне към дирекция "Социално подпомагане" за съдействие (чл. 173а във вр. чл. 124, ал. 3, изр. 1 СК). Ако детето е навършило 14 години и разногласието е по съществени въпроси, то може да се обърне чрез дирекцията за решаване на спора пред районния съд по настоящия му адрес (чл. 173а във вр. чл. 124, ал. 3, изр. 2 СК). Решението може да се обжалва по общия ред (чл. 173а във вр. чл. 124, ал. 3, изр. 3 СК).

93 ⁹³ Решение № 50269–2022–IV г.о. ВКС.

ГРАЖДАНСКОПРАВНИ НАУКИ

Първа част

Осмо издание

2024

Благодарим Ви за доверието!

Екипът на LawStore работи със старание всяко ново издание да бъде *по-удобно, по-целенасочено и да дава максимално добри резултати.*

Ценим високо Вашето мнение и предложения
и ще се радваме да ги получим на:

actual@lawstore.bg